

НАУКОВО-ДОСЛІДНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК ЦІЛЬОВИЙ ОРІЄНТИР ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті обґрунтована необхідність формування науково-дослідної культури студентів ВНЗ, розроблені основні напрями і умови її формування, визначені рівні і критерії сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетентність, рівні сформованості компетентності, науково-дослідна культура, управління, науково-дослідна діяльність студентів.

Постановка проблеми. Глобальні інформаційно-технологічні зміни, які сталися на рубежі ХХ - ХХІ століть, привели до переосмислення змісту і мети освіти в сучасному суспільстві. Нині дослідницька діяльність студентів є обов'язковим складовим елементом професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки основне завдання вищої школи полягає в підготовці студентів «до освіти впродовж усього життя» (на відміну від освіти «на все життя»), готовності до перенавчання та удосконалення залежно від потреб ринку інтелектуальної праці. Але є протиріччя між потребою суспільства у фахівцях-дослідниках й невідповідністю значної кількості випускників до здійснення дослідницької діяльності.

У руслі цих проблем формування науково-дослідної компетентності майбутніх фахівців є цільовим орієнтиром процесу управління науково-дослідною діяльністю студентів (НДДС) університету і нині актуальна.

Аналіз останніх досліджень. Даній проблемі присвячені роботи В.Андреева, В. Беспалько, Є. Бережної, Н. Бордовської, Т. Климової, О.Обухова, Б. Першуткіна, Н. Сморгуньової, Н. Чорнової та інших, в яких розкриті функції, структура, особливості формування науково-дослідної культури студентів, питання моніторингу розвитку наукової культури фахівців.

Проте, в існуючих дослідженнях недостатня увага приділена напрямкам розвитку науково-дослідної культури студентів, критеріям оцінки рівнів сформованості компетентності студентів у науково дослідній діяльності, що обумовлює доцільність проведення цього дослідження.

Мета дослідження: розробка основних напрямків розвитку науково-дослідної компетентності, критеріїв оцінки рівнів сформованості компетентності студентів у науково-дослідній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній концепції модернізації освіти при обговоренні питань нової якості освіти все частіше вживаються терміни «компетентність», «компетентний підхід».

Якщо компетентність має на увазі необхідні знання, уміння, навички, життєвий досвід, то компетентний підхід ставить метою оволодіння цими знаннями, уміннями, навичками, життєвим досвідом, які потрібні для ефективного виконання професійних функцій на певному робочому місці. Компетентний підхід – це підхід, при якому результати освіти мають значення і за межами системи освіти. А ключові (універсальні) компетенції повинен мати кожен студент - майбутній фахівець. Отримуються ці компетенції в ході науково-дослідної діяльності в університеті. За визначенням Р.Х. Гільмеєвої: «Дослідницька компетентність – це інтегративна динамічна властивість особистості, яка виражається в єдності психологічної, науково-педагогічної і практичної готовності до діагностико-аналітико-проектувальної діяльності й реалізоване в ній»[2].

Найважливішим показником дослідницької компетентності майбутніх фахівців є науково-дослідна культура.

Термін «культура» (від лат. cultura) в широкому сенсі означає специфічно певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, в їх взаємовідносинах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях [6].

Вже перше наближення до структури науково-дослідної культури майбутнього фахівця зумовлює процес управління її формуванням. Так, аксіологічний компонент задає мотиваційно-цільову сферу управління інваріантним ядром науково-дослідної культури, а технологічний - процесуальну.

В той же час, справедливо відмітити розходження між статусною моделлю науково-дослідної культури та її реальним станом в особі студента. Необхідні шляхи зближення ідеального і реального індивідуального стану науково-дослідної культури. Проглянути процес і результат розвитку науково-дослідної культури майбутнього фахівця дозволяють компоненти, які виділяє Т. Клімова: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-оцінний і діяльнісно-практичний[3].

Когнітивний компонент відбиває інформаційну, розвиваючу, креативну функції науково-дослідної культури, включає інтелектуальні уміння, а також систему професійно-дослідницьких умінь майбутнього фахівця, на основі яких він буде цілісну картину професійної дійсності, систематизує та узагальнює результати індивідуального досвіду науково-дослідної діяльності. Когнітивний компонент впливає на формування стилю наукового мислення студента, що визначає характер наукової творчості, готовність і прагнення студента отримувати, шукати, переробляти інформацію і науково обґрунтовано використовувати її у процесі перетворення соціальної дійсності. Когнітивний компонент дозволяє зосередити мислення на розв'язанні проблем, що виникають в результаті розходження наукових ідей і концепцій або розходження теорії і практики.

Когнітивний компонент реалізується в таких якостях особи студента як оригінальність, самостійність, ініціативність, швидкість і гнучкість мислення. Він розвиває здатність згортати інформацію, мислити «біля» вирішення проблеми, виявляти початкові підстави. Він ініціює пошук і побудову системи можливих дій, в яких проявляються дослідницькі здібності студента, а також усвідомленість, глибина і широта пізнання, дослідницька активність, прагнення до істини.

В сукупності вищезазначене інтегрується в науково-дослідну та професійну компетентність фахівця.

Ціннісно-мотиваційний компонент відбиває аксіологічну і стимулюючу функції науково-дослідної культури студента та включає в себе систему мотивів і потреб, особистих цінностей і сенсів, що регулюють науково-дослідну діяльність. Цей компонент є системотворчим ціннісно-сислової позиції студента, що припускає розуміння сенсу і значення науково-дослідної культури в професійній діяльності, прагнення до професійно-творчої самореалізації, наявність соціально-моральної позиції, почуття відповідальності за пропонувані інновації.

Ціннісно-мотиваційний компонент реалізується в таких якостях особи студента, як відповідальність, переконаність, гуманізм, чуйність, толерантність, емпатійність, чесність та інші.

Емоційно-оцінний компонент припускає емоційно-вольове, рефлексивне освоєння студентом цінностей і технологій наукової творчості, перетворення їх на особисті погляди і переконання, норми і способи діяльності, психологічну готовність до науково-дослідної діяльності, здатність управляти своїм емоційним станом у процесі дослідження.

Цей компонент пов'язаний з моральною та естетичною функціями науково-дослідної культури, сприяє становленню суб'єктивного морально-естетичного відношення студента до цінностей, що освоюються, до діяльності оточення і своєї власної.

Емоційно-оцінний компонент реалізується в таких якостях особи студента як емоційна чуйність, цілеспрямованість, самодисципліна, саморегуляція, сміливість у відстоюванні своєї думки і своїх поглядів, незалежність в судженнях та інших.

Діяльнісно-практичний компонент відбиває культуротворчу функцію наукового пізнання - трансляцію студентом цінностей і технологій науково-дослідної культури. Якісний стан культуротворчої функції характеризує взаємодію студента з науково-дослідною культурою, де культура може виступати як об'єкт дії дослідницької ініціативи студента або як об'єкт відтворення в студентському науковому проекті.

Діяльнісно-практичний компонент характеризує готовність студентів до науково-дослідної діяльності згідно поглядам і переконанням; та практичну діяльність, здійснювану в

конкретних умовах відповідно до норм і технологій наукової творчості [3].

Вищезазначені позиції дозволяють намітити основні напрями розвитку науково-дослідної культури студентів: реалізація полілогічної спрямованості змісту науково-дослідної культури; операціонально-технологічне забезпечення процесу розвитку; реалізація рефлексивно-креативного підходу. На думку О.С. Обухова: «розвиток науково-дослідної культури – це процес самореалізації особи студента, в якому навчання технології наукової творчості, рішення професійних проблем методами науки виступає засобом ініціації процесу побудови індивідуальної спрямованості саморозвитку в науково-дослідній діяльності»[4].

Специфіка нашого дослідження, дозволяє виділити три рівні сформованості компетентності студентів у науково-дослідній діяльності: низький, середній, високий. Процес управління НДДС університету, в ході якої формується компетентність студентів, припускає перехід від низького рівня до більш високого.

Для визначення рівнів сформованості компетентності студентів у науково-дослідній діяльності необхідно розробити критеріальні показники, які послужать оцінкою розвитку як окремих компонентів науково-дослідної діяльності (мотиваційного, гностичного, діяльнісного), так і системи у цілому. Під критерієм вважаємо за доцільне приймати ознаку, на підставі якої можна зробити оцінку сформованості компонентів науково-дослідної діяльності. Н.Ф. Сморгунова при визначенні критеріїв враховує, що сукупність критеріїв сформованості має бути адекватна структуротворчим компонентам науково-дослідної діяльності[5].

Мотиваційний компонент: прагнення до самоосвіти, прагнення стати висококваліфікованим фахівцем, прагнення до самовираження, прагнення до самоствердження, прагнення отримати моральні і матеріальні блага.

- Високий рівень: особа має внутрішнє спонукання до самоосвіти, орієнтована на безперервне поповнення знань.

- Середній рівень: особа іноді виявляє цікавість до самоосвіти, орієнтована на безперервне поповнення знань.

- Низький рівень: особа не має внутрішнього спонукання до самоосвіти, не орієнтована на безперервне поповнення знань.

Гностичний компонент припускає знання основних категорій методологічного апарату наукового дослідження, логіки наукового дослідження, методів наукового дослідження, методики проведення наукового дослідження.

- Високий рівень: особа знає методику проведення наукового дослідження.

- Середній рівень: особа погано знає методику проведення наукового дослідження.

- Низький рівень: особа не знає методику проведення наукового дослідження.

Діяльнісний компонент: бачення проблеми, формулювання гіпотези, планування, збір, аналіз і синтез отриманих даних, побудова узагальнень і висновків, оформлення і презентація наукового дослідження.

- Високий рівень: особа здатна до самостійної організації НДД.

- Середній рівень: особі складно самостійно організувати свою НДД.

- Низький рівень: особа не здатна до самостійної організації НДД.

В основу визначення рівнів покладені показники сформованості структурних компонентів науково-дослідної діяльності, при визначенні яких ми виходили з розуміння, що вони мають бути стандартними ознаками, за допомогою яких можна досить точно оцінити рівень сформованості компетентності студентів в науково-дослідній діяльності. При вивченні рівнів розвитку компонентів науково-дослідної діяльності, візьмемо за основу нижче приведені характеристики. Рівень розвитку мотиваційного компоненту може бути визначений у зв'язку з перевагою пізнавальних, професійно-ціннісних мотивів науково-дослідної діяльності і мотивів пов'язаних з соціальною приналежністю.

Домінуючими показниками сформованості гностичного і діяльнісного компонентів науково-дослідної діяльності є дослідницькі уміння та особові якості студента. Відстеження їх розвитку привело до роботи по виявленню тих або інших ознак. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу ми виділили наступні ознаки дослідницьких умінь: правильність, зв'язок, перенесення засвоєного прийому на нову ситуацію, здатність розв'язати проблему без допомоги ззовні, раціональність і логічність міркувань, гнучкість, усвідомленість.

Невід'ємною частиною науково-дослідницької компетентності є методологічна культура. У роботі Н.В. Бордовської йде мова про те, що «методологічна культура сучасного спеціаліста включає: спрямованість на науковий пошук у сфері професійної діяльності; професійно-методологічну компетентність у ході вирішення творчих пошукових задач; методологічну рефлексію; прагнення до творчості й здатність до науково-дослідницької діяльності»[1]. «Головні формуючі потенціали методологічної культури перебувають у експериментальній діяльності. Тому методологічна культура має великі можливості в розвитку студентів», - вважає Н.В. Чернова[7].

В.П. Чистяков, оцінюючи НДД, відмичає: НДД сприяє більш глибокому закріпленню теоретичних знань, які отримуються студентами при вивченні дисциплін навчального плану, розвиває підвищену вимогливість до себе, акуратність, точність у виконанні завдань і наукову активність, розширюючи тим самим можливість отримання конкретних навичок дослідницького характеру»[8].

Висновки. Розроблений критерійний апарат дозволить оцінювати якісні зміни рівнів сформованості компетентності студентів в науково-дослідній діяльності університету. Рівень компетентності студентів дозволить оцінити якість і результативність управління НДДС університету. Науково-дослідна та методологічна культура студентів є складовою частиною загальної і професійної культури, одним з найважливіших показників науково-дослідної компетенції майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования: логико-методологические проблемы / Н.В. Бордовская. – СПб.: РХГИ, 2001. – 512 с.
2. Гильмеева В.Ф. Формирование исследовательской компетенции учителя в системе непрерывного образования: материалы Всероссийской науч.-практ. конф.(19-20 декабря 2002) / В.Ф. Гильмеева. – М.: Казань, 2003. – 195 с.
3. Климова Т.Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителя: автореф. дис. д-ра пед. наук. – Оренбург, 2001.
4. Обухов А.С. Исследовательская деятельность как способ формирования мировоззрения / А.С. Обухов // Народное образование. – 1999. - № 10. – С. 158-161.
5. Сморгунова, Н. Ф. Формирование исследовательской культуры студентов / Н. Ф. Сморгунова // Специалист. - 2001. – № 9. – С. 19.
6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
7. Чернова Н.В. Формирование методологической культуры педагога – экспериментатора / Н.В. Чернова // Школа – центр развития и позитивной социализации личности: материалы эксперимента. – 2004. – Вып. 2. – С.14-24.
8. Чистяков В.П. Исследовательская работа студентов как эффективный путь повышения качества подготовки молодых специалистов / В.П. Чистяков // Среднее профессиональное образование. – 2002. – № 3. – С. 31-32.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2012.

А. А. Самсонова. Научно-исследовательская компетентность будущего специалиста как целевой ориентир процесса управления научно-исследовательской деятельностью студентов университета.

В статье обоснована необходимость формирования научно-исследовательской и методологической культуры студентов вузов, разработаны основные направления и условия их формирования, определены уровни и критерии сформированности исследовательской компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность, уровни сформированности компетентности, научно-исследовательская культура, методологическая культура, управление, научно-исследовательская деятельность студентов.

O. Samsonova. Research Competence of Future Specialist as Special Goal of Management of a Student Research Process.

The necessity of forming of students' research and methodological culture is highlighted in

the article, basic directions and terms of their forming are worked out, levels and criteria of research competence of future specialists' formation are shown.

Keywords: *competence, levels of competence formation, research culture, methodological culture, student research process, management.*